

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 3, Sayı: 10, Aralık 2017, s. 645-679

Ar. Gör. Mete Bülent DEGER

Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
metebulentdeger@yahoo.com

SEBK-İ HİNDÎ ETKİSİ BAĞLAMINDA MEZÂKÎ DİVANINDA

“ALİŞİLMAMIŞ BAĞDAŞTIRMALAR”

Özet

Bu çalışmada, XVII. yüzyıl Klasik Türk Edebiyatı şairlerinden Mezâkî Süleyman Dede Bosnevî'nin bilinen tek eseri olan “Divan”ındaki şiirler incelenmiş ve Sebk-i Hindî etkisi çerçevesinde oluşturulmuş alışılmamış bağdaştırmalar (izafet-i itibariyye) tespit edilerek değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur. Giriş ve sonuç bölümü hariç olmak üzere üç ana bölümden oluşan çalışmamızda ilk bölümde Mezâkî'nin hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi verilerek şair tanıtılmaya çalışılmış, ikinci bölümde Sebk-i Hindî ve alışılmamış bağdaştırmalar hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamızın esasını teşkil eden üçüncü bölümde ise Mezâkî divanında Sebk-i Hindî etkisindeki şairlerde yoğun olarak görülen alışılmamış bağdaştırmalara dair çeşitli tespit ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Mezâkî divanında Sebk-i Hindî etkisiyle oluşturulmuş yapı ve kullanımlar bağlamında alışılmamış bağdaştırmaların tespitinde yüzlerce eserde kelime ve yapıları ortaya çıkarıp mukayese etme olanağı veren TEBDİZ sisteminin çok büyük yardımı olmuştur. Sonuç olarak bu çalışmada Mezâkî'nin şiirlerinde Sebk-i Hindî etkisinde oluşturulmuş alışılmamış bağdaştırmalar ortaya çıkarılarak şairin Sebk-i Hindî içerisindeki yeri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mezâkî, Sebk-i Hindî, Alışılmamış Bağdaştırmalar, divan, Tebdiz.

“UNUSUAL HARMONISATIONS” IN MEZAKÎ’S DIVAN IN THE CONTEXT OF SEBK-İ HİNDÎ EFFECT

Abstract

In this study, the poems in “Divan” the only known work of Mezâkî Süleyman Dede Bosnevî who is one of the poets of 17th century Classical Turkish Literature is examined and the unusual harmonisations (izafet-i itibariye) which created in the context of Sebk-i Hindî have been determined and evaluated. In the first part of our work which consists of three main parts except entrance and conclusion part, the poet was tried to be introduced by giving information about the life and literary personality of Mezâkî; in the second part, it was given information about Sebk-i Hindî and the unusual harmonisations. In the third part which constitutes the basis of our work, it were made various assessments and evaluations about unusual harmonisations which are seen intensely in poets under influence Sebk-i Hindî in the Mezâkî’s divan. The TEBDİZ system which allows to compare and reveal words and structures in hundreds of works has been a great help in determining the unusual harmonisations in the context of structures and uses created by the influence of Sebk-i Hindî in the Mezâkî’s divan. As a result, in this study, it was tried to evaluate the place of the poet in Sebk-i Hindi by revealing the unusual harmonisations created under the influence of Sebk-i Hindi in the poems of Mezâkî.

Keywords: Mezâkî, Sebk-i Hindî, Unusual Harmonisations, Divan, Tebdiz

GİRİŞ

Edebi eserler; yaratıcısının hayata ve dünyaya bakış açısını büyük oranda yansıtan eserlerdir. Şairler ve yazarlar eserlerindeki çeşitli unsurlara göre edebiyatın her alanında çeşitli tasniflere dahil edilmekte, işledikleri konular ve üslup özellikleri üzerinden edebi şahsiyetleri hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır. Özellikle, şiir gibi edebi zevke hitap eden bir türde şairlerin edebî şahsiyet ve güzelliğinin önemli belirleyicilerinden biri kelimelere daha önce verilmemiş anlamları yüklemeleri ve bu bağlamda özgün yapılar kullanmalarındır. Edebiyatın her alanı ve her döneminde olduğu gibi Klasik Türk Edebiyatında da şairler kendi farklılıklarını ortaya koyma telaşı içerisinde yeni ve farklı kullanımlar yapma gayesinde olmuşlardır.

Klasik Türk Edebiyatında Nâbî, Nefî, Şeyhülislam Yahyâ, Nâilî gibi çok önemli şairlerin yaşadığı bir nevi arayışların yüzyılı olan XVII. yüzyılda, Sebk-i Hindî olarak

ifade edilen ve sonraki yüzyılda da etkisini sürdürecektir olan edebi bir üslup ortaya çıkmıştır. Genel olarak şiirde anlam derinliğiyle beraber farklı yapı ve kullanımları esas alan bu üslup ve bakış açısı İran şairleri vasıtasıyla yayılarak Klasik Türk Edebiyatı şairlerinin ilgisini çekmiş ve bu üslup etkisinde şiirler söylemişlerdir.

Bu çalışmada Mezâkî Efendi'nin divanında bulunan 441 gazel, 29 kaside, 9 tarih, bir kıta, bir rubâî, bir müseddes ve 12 müfret, Sebk-i Hindî bakış açısıyla oluşturulmuş yapı ve kullanımlar çerçevesinde incelenmiş ve söz konusu yapı ve kullanımlar üzerinden alışılmamış bağdaştırmalar tespit edilerek çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur.

1. Mezâkî Süleyman Dede Bosnevî'nin Hayatı ve Edebi Kişiliği

Divan edebiyatının en verimli yüzyılı olarak kabul edilen XVII. yüzyılın önemli sayılabilecek şairlerinden biri olan Mezâkî, doğumu ve ailesi hakkında “kaynaklarda isminin Süleyman el Bosnevî (Bosnalı Süleyman Dede) ve Derviş Süleyman olarak geçmesi, ailesinin Mısır Valisi Eyüp Paşa'nın akrabası olması ve Bosna Hersek'in Çayniçe kasabasında doğmuş olması dışında fazla bilgi bulunmamaktadır” (Mermer 2013, 515).

İlk tahsilinin doğduğu kasaba yapan şair daha sonra İstanbul'a giderek Enderrun'a girmiş, çeşitli ilimler yanında edebiyat tahsili de görmüştür. Osmanlı imparatorluğunun “Duraklama Dönemi” olarak bilinen ve siyasi ve askeri bakımdan duraklamanın yaşandığı ancak edebî anlamda üst düzey şairlerin yetiştiği bir dönem olan XVII. yüzyılda yaşayan Mezâkî; sipahilikle başladığı meslek hayatında kâtiplik, divan efendiliği, tezkirecilik, mukabelecilik gibi işlerin yanında çeşitli şâirler ve şahsiyetlerin ortamlarında bulunarak itibar sahibi olmuş bir şairdir.

Şairlere ve sanatkârlara değer veren bir sadrazam olan Fâzıl Ahmet Paşa tarafından ilgi ve alâka gören Mezâkî mezkûr sadrazamla Avusturya'ya ve Girit'e gittiği gibi Kandiye Kalesi'nin fethine de katılmıştır. “Siyasetten uzak yetmiş yıl kadar rahat bir ömür süren Mezâkî 1087 yılının Ramazanında (Kasım 1676) İstanbul'da vefat etmiş ve Galata Mevlevîhânesi hazîresine defnedilmiştir. Vefatıyla ilgili tarih beyitlerinin yanlış hesaplanması yüzünden ölümü bazı kaynaklarda 1086 (1675) ve 1088 (1677) olarak gösterilmektedir” (Mermer 2013, 515).

Mezâkî'nin bilinen tek eseri divanıdır. “Sâbit'in çağdaşı ve Nedim'i andıran şiirleriyle dikkat çeken Bosnalı Mezâkî'nin divanında” (Aksoyak 2009, 128) yirmi dokuz kaside (biri na't, biri tarih), 441 gazel, dokuz tarih, bir kıta, bir rubâî, bir müseddes ve on iki müfret bulunmaktadır. Mezâkî divanında aşk, şarap, tabiat unsurları, tarihi hadiseler ve daha birçok edebi malzeme şiirlerin konusunu oluşturmaktadır. Saray içinde

görev yapması, Mezâkî’ye devlet işlerini ve yapılan savaşları yakından takip etme imkânı vermiştir. Bu nedenle Mezâkî, padişahların veya devlet büyüklerinin övgüsünün yer aldığı şiirler yanında, döneminde yapılan savaşlarla ilgili şiirler de kaleme almıştır” (Kuzubaş 2006, 214).

2. Sebk-i Hindî

Hint üslubu/metodu anlamına gelen ve Klasik Türk Edebiyatında XVII. ve XVIII. yüzyıllarda şairlerin şiir dünyalarının teşekkülünde büyük etkisi olan Sebk-i Hindî kısaca; “Fars edebiyatından doğan, Müslüman Hindistan’da gelişen, özellikle XVI-XVIII. yüzyıllar arasında İranlı ve Türk şairlerin geliştirdiği çok ince ve girift hayaller esasına dayanan zihni bir şiir tarzının adıdır”. (Demirel 2009, 253). “Divan şiirinde sanat ve anlam derinliğine dayanan üslup akımı” (Bilkan 2009, 253) olarak Sebk-i Hindî; bu üslubun önemli temsilcileri olan İranlı Urfî-i Şîrâzî, Tâlib-i Amulî, Kelim-i Kaşânî, Sâib-i Tebrizî, Feyz-i Hindî, Şevket-i Buharî vd. şairlerin şiirde anlam ve hayalleri ön plana çıkaran bakış açıları ile XVII. ve XVIII. yüzyıllar arasında Klasik Türk Edebiyatı şairleri üzerinde oldukça etkili olmuş bir üsluptur. Nitekim, XVII. yüzyılda Nâilî, İsmetî, Neşâtî, Fehim-i Kadim, Cevrî, kısmen Nef’î ve Nâbî; XVIII. yüzyılda Şeyh Gâlib ve Nedim’in şiirlerinde bu üsluba dair özellikler görülmektedir.

Sebk-i Hindî’nin Klasik Türk şiirindeki dil ve anlam yönünden özelliklerini şöyle değerlendirebiliriz:

Sebk-i Hindî, Klasik Türk şiirinde dil, anlam ve bu unsurların alanına giren birçok özelliğe sahiptir. Bunlardan belki de en önemlisi şiirde anlam inceliğinin şairin en önemli hedeflerinden biri olarak belirgin bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Şiirde dil ve muhteva unsurlarının teşekkülünü doğrudan etkileyen bu özellik, dolaylı veya doğrudan Sebk-i Hindî etkisinde olan şairlerin şiirlerini oluşturmada klasik bakış açısının dışına çıkma gereği duymalarında belirleyicidir.

Sebk-i Hindî’nin en önemli ve temel özelliği olarak şiirde anlamın öneminin belirgin bir şekilde ortaya çıkması ile anlamda derinlik ve genişlik çerçevesinde şairler yeni ve ince hayal ve mazmunları girift ifadelerle süsleyip mübalağa, istiare, teşhis ve tezat gibi söz sanatlarının olanaklarından önceki dönemlere göre daha çok yararlanarak şiirlerini oluşturma çabası içerisinde olmalarını söyleyebiliriz. Bu bağlamda şiirin anlam dünyası genişlerken konu çeşitliliği artmış, günlük hayata dair unsurlar şiirin konusu olabilirken şair kendi iç dünyasına yönelmeye, kendi acı, keder ve sıkıntılarını da şiire malzeme yapmaya başlamıştır. Özellikle tasavvufi şiirler yazan şairlerde şiirin anlam boyutundaki bu derinleşmeye tasavvufun derinliği de eklenince şiirlerin anlaşılması daha güçleşmiştir.

2.1. Alışılmamış Bağdaştırmalar (İzafet-i İtibariyye)

Sebk-i Hindî ile birlikte şiirde anlamın daha da önemli hale gelmesine paralel olarak şiir dilinde de değişimler olmuş ve yeni sözcük ve terkiplerin yanında az sözle çok şey ifade etmek için kelimeler üzerinde çeşitli tasarruflar ortaya çıkmıştır. Yeni birleşik yapı ve zincirleme tamlamalar yoluyla şiirin yapısına dair değişiklikler ortaya çıkarak kelimelerle oynanmaya ve şiir dilinde çeşitli kullanımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Şiir dilindeki bu değişimler şairlerin izafet-i itibariyye olarak bilinen alışılmamış bağdaştırmaları sıkça kullanmalarının da yolunu açmıştır.

Klasik Türk Edebiyatında daha çok somut unsurların soyut kavramlarla ilişkilendirilmesi veya bir arada kullanılması şeklinde kullanılan alışılmamış bağdaştırmalar kısaca “birbirinden uzak çağrışımlı sözcüklerin bağdaştırılması ve böylece farklı sözcükler arasında okuyucunun alışık olmadığı, sıra dışı ve düşündürücü kombinasyonların oluşturulmasına dayalı bir şiir dili kullanımudur (Balcı 2012, 44). Sebk-i Hindî öncesi Klasik dönemde çok sık görülmeyen alışılmamış bağdaştırmalar (izafet-i itibariyye), daha çok “istiâreli tamlamalarda tamlayanla tamlanan arasındaki benzerlik bağlantısı şaire göre bir bağlantı, onun varsayımına dayanan bir ilgi ise ve biri soyut, diğeri somut iki kavramın veya kavramların aralarındaki uzak veya yakın ilgilerle tamlamalar oluşturulmasına” (Çavuşoğlu 1986, 15) verilen adlandırmadır. Alışılmamış bağdaştırmalarda “kelimeler, şiir içinde çoğu kez kendi anlamlarının dışına çıkarak yeni anlamlar kazanır ve okuyucuda/dinleyicide yeni imajların ortaya çıkmasına sebep olur” (Dinçer 2004, 234). Örneğin çeşm-i siyâh (siyah göz), derd-i derûn (iç/gönül derdi) gibi terkipler Klasik Türk Edebiyatında “alışılmış bağdaştırma” olarak nitelendirilirken istilâ-yı hayret (hayret/şaşkınlık istilası), dâmen-i gayret (gayret eteği) gibi terkipler “ilk defa kullanıldıkları izlenimi verdikleri ve mantığa aykırı bir görüntü sergiledikleri için alışılmamış bağdaştırma olarak nitelendirilirler. Bunlar, aynı zamanda “anlamsal sapma” olarak da değerlendirilen ifadelerdir” (Dinçer 2004, 234).

Bir de “murg-ı dil/cân” gibi Klasik şiirde sık kullanılan ve “gönül/can kuşu” anlamına gelen ve somut olan “kuş” ile soyut olan “gönül/can” kelimelerinin bir terkip içerisinde kullanılarak “gönül/cân” kelimelerinin somutlaştırılmasına dayanan alışılmamış bağdaştırmalar vardır ki bu tür kullanımlar Klasik Türk Edebiyatında çok sık kullanıldıkları için alışılmamış bağdaştırmalar sınıfına dahil etmek çok da yerinde olmayacaktır. Zira bu tür kullanımları alışılmış bağdaştırma sınıfına almak daha uygun olacaktır.

Klasik Türk şiirinde Sebk-i Hindî şiirde pek çok yenilik ve farklılığa sebep olmuştur. Bu yenilik ve farklılıklar kimi zaman önceki yüzyıl şairlerinde görülebilen özellikler olabilmektedir. Ancak şiir dilindeki bu yenilik ve farklılıklardan olan alışılmamış

bağdaştırmalar Sebk-i Hindî’de önceki dönemlere nazaran daha belirgin bir şekilde ortaya çıkan bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Mezâkî’nin Şiirlerinde Alışılmamış Bağdaştırmalar (İzafet-i İtibariyye)

Sebk-i Hindî’nin “Klasik şiirimize dil ve söyleyiş açısından getirdiği en mühim yenilik, yeni-orijinal yapı ve terkiplerdir. Bunlara sadece şekil açısından değil, anlam açısından da dikkatle yaklaştığımızda, Sebk-i Hindî şairlerinin bu yolla, şiirin anlam dünyasında birçok değişiklik gerçekleştirdikleri görülmektedir” (Babacan 2009, 46). Mezâkî’nin şiirlerinde anlam dünyasında değişiklik ve farklılık yaratmak amacıyla oluşturulmuş yapı ve kullanımlar kapsamında pek çok alışılmamış bağdaştırma (İzafet-i İtibariyye) bulunmaktadır.

Her ne kadar adlandırmalar konusunda muhtelif ifadeler olsa da Mezâkî, Sebk-i Hindî şairi olduğunun farkında olan bir şairdir. Şiirlerinde Sebk-i Hindî’nin bakış açısından yararlanmayı kendine düstur edinmiş biri olarak Mezâkî kullandığı üslubun yeni olduğunun bilincindedir.

Zebân-ı taze gitdükçe ‘aceb yârân pesend oldı

Mezâkî nazmını böyle **nev-üslûb** itmesün n’itsün

G.347/7

Dolayısıyla onun için şiirde anlam yeni ve taze olmalıdır. “âyîne” redifli gazelinde;

‘Adū-yı tîre-tab‘a **bîkr-i ma‘nâ** ‘arz-ı hüsn itmez

Alup n’eyler kef-i endişeye bir kūr âyîne

G.400/8

karanlık/kötü karakterli düşmanın (kötü şair) el değmemiş/yepyeni anlamın güzelliğini sunamayacağını ifade ederek bunların durumunu güzel görünme hevesinde olan bir körün eline ayna almasına benzetmekte; “raks” redifli gazelinin makta beytinde ise kendi şiir söyleme yeteneğini anlam meydanında oyun oynayan ata benzetmektedir.

Ey Mezâkî pây-mâl olur ‘adū-yı nâ-bekâr

Esb-i tab‘um eyledükçe ‘**arşa-i ma‘nâda rakş**

G.223/7

Anlam derinliği ve güzelliği çerçevesinde yeni hayaller, girift ifadeler, süslü söz sanatları, farklı konular ve şairin iç dünyası paralelinde gelişen dile dair birçok kişisel

tasarruf da eklenince Mezâkî'nin şiirlerinde Sebk-i Hindî etkisiyle oluşturulan alışılmamış bağdaştırmalara dair bizim tespit ettiğimiz pek çok unsur bulunmaktadır.

Çalışmamızda Mezâkî'nin şiirlerinde alışılmamış bağdaştırmalarla ilgili olarak sınıflandırma gereği duyulmuş ve bu bağlamda söz konusu ifade ve terkiplerin benzetilenin yönü bakımından tasnif edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

3.1. Mezâkî'nin Şiirlerindeki Alışılmamış Bağdaştırmalarda Benzetilenin Yönü

Mezâkî'nin şiirlerindeki alışılmamış bağdaştırmalarda benzetilenin yönü bakımından yaptığımız tespit ve değerlendirmelerde teşbih, istaiare gibi sanatların kullanımından ziyade Mezâkî'nin benzetmeye dönük zihinsel dünyasını anlayabilmek için terkiplerindeki benzetilenin yönüne göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu tasnif sonucunda Mezâkî'nin iki veya daha fazla kavram arasındaki kavram arasındaki ilişkide benzetileni “insan”, “canlı” ve “cansız” olmak üzere üç kavram alanından seçtiği görülmüştür.

3.1. Benzetilen Açısından İnsan Yönelimli Alışılmamış Bağdaştırmalar

Bu tür alışılmamış bağdaştırmalarda Mezâkî benzetme yönü olarak insana ait maddi ve manevi unsurları benzetilen unsurun yönünde belirleyici olarak kullanmıştır.

Örneğin “âğūş-ı ârzū: Arzu/heves kucağı” şeklinde insana ait bir özellik olan kucak kelimesi soyut bir kavram olan arzu ile bir arada kullanılmıştır.

Bir başka örnekte ise “güft ü şinîd-i çeşm-i sülhan: Söz gözünün konuşma ve işitmesi.” şeklinde yine insana ait özellikler olan konuşma ve işitme insan gibi düşünülen sözün gözü ile bir arada kullanılmıştır.

Divanda benzetilen açısından insan yönelimli olan alışılmamış bağdaştırmaların sayısı oldukça fazladır. Bu konuda tarafımızca yapılan tespitleri tablo şeklinde vermeyi uygun gördük.

Tablo (1) İnsan yönelimli alışılmamış bağdaştırmalar		
Alışılmamış Bağdaştırmalar	Günümüz Türkçesi	Divandaki Yeri ¹

¹ Alışılmamış bağdaştırmanın divandaki yeri ile ilgili kısaltmalarda G.: Gazel, K.: Kaside, M.: Müfret, T.: Tarih anlamına gelmektedir. Söz konusu harflerden sonra ilk sayı şiir numarasını ikinci sayı ise şiirdeki beyit numarasını vermektedir. Örn. G.292/7: 292. gazeldeki 7. beyit.

(İzafet-i İtibariyye)		
āb-ı rüy-ı nev-bahār	İlkbaharın yüz suyu/haysiyeti	G.148/6
ābisten-i feyz	İlme gebe	G.182/2
ābisten-i şad-dürr-i yetīm	Yüz iri/büyük inciye gebe.	G.236/2
ābisten-i şubḥ	Sabaha gebe.	G.308/2
āgūş-ı ārzū	Arzu/heves kucağı.	G.291/7
āgūş-ı nazār	Bakışın kucağı.	G.23/4
āh u zār-ı şubḥ	Sabahın ah etmesi ve inlemesi.	G.54/1
āh-ı āteşbār	Ateş yağdıran ah.	G.186/4
āh-ı dem-i eşār	Seher vakitlerinin ahı/inlemesi.	K.18/8
āh-ı serd	Soğuk/sert ah.	G.62/2, G.398/6
āh-ı şerār-efrūz	Kıvılcım parlatan ah.	G.117/2
āh-ı şerer-ālūd	Kıvılcımlar bulaşmış ah/feryat.	G.309/6, G.351/3
āh-ı şu'le-pāş	Alev saçan ah/feryat.	G.211/2
'arūs-ı tutuḫ-ārā-yı edā	Söyleyişin/üslubunu örtüsü süsleyen süslü gelin.	G.296/2
ārzūmend-i refūgārī-i dest-i vaşl	Kavuşma elinin örücülüğünün arzu-lusu/isteklisi.	G.254/6
āşiyān-sūz-ı şekīb	Tahammülün yuvasını yakan.	G.122/2
āyinedār-ı tal'at-ı ilhām	İlham/gönle doğma yüzünün ayna tutucusu.	K.15/39
bāde-keşān-ı ma'nā	Anlam şarabını içen.	K.21/73
baḥş-i ebrū vü müje	Kaş ve kirpik iddialaşması.	G.230/3
bānū-yı fikr	Fikrin/düşüncenin kadını.	K.13/39
bāzū-yı himmet-i endişe	Düşünce gayretinin pazusu/kuvveti.	G.195/8
behremend-i sımāṭ-ı ma'nā	Anlam sofrasında pay/hisse sahibi.	K.24/41

benân-ı hâme	Kalemin parmakları.	G.49/6
benân-ı hilâl	Yeni ayın /hilalin parmağı/parmak ucu.	K.23/32
benân-ı himmet	Gayret/çaba parmakları.	K.24/2
berîd-i dil	Gönül postacısı/habercisi.	G.205/2
beyân-ı tâze-zebân-ı niğeh	Bakışın yeni diliyle bildirme.	G.258/3
bürka [‘] -figen-i hicâb-ı işve	Cilve/naz utanmasının peçesini atan.	G.388/5
büt-i nâ-mihribân-ı ma [‘] nâ	Anlamın acımasız/merhametsiz güzeli.	K.21/71
cebhe-i tab [‘] -ı Mezâkî	Mezâkî'nin karakterinin/mizacının yüzü/alnı.	G.435/5
cebîn-i bîkr-i fikr	Fikrimin/hayalimin el değmemiş/yepyeni alnı.	K.8/97
cebîn-i hasret	Hasret/özlem alnı.	G.262/4
cebîn-i şâdî-i dil	Gönül mutluluğunun alnı.	G.293/3
cemâl-i bîkr-i hayâl	Hayalin kız oğlan kızının güzel yüzü.	K.23/74
cem [‘] iyet-i cân u dil ü ser	Can, gönül ve baş topluluğu.	G.225/3
cem [‘] iyet-i ervâh-ı ma [‘] ânî	Anlamların ruhlarının topluluğu.	K.13/40
ceng-i şîr-i jiyân-ı ma [‘] nâ	Anlamın kükremit/kükreyen arslanının savaşı/kavgası.	K.21/17
cevâhir-senc-i ma [‘] nâ	Anlam cevherlerini ölçen/tartan.	G.247/7
cevherî-i çârsû-yı ırfân	Bilgi/irfan çarşısının cevher satanı/kuyumcusu.	K.18/82
cilveger-i âyine-i rây	Fikir aynasının cilvelisi/işvelisi.	K.27/20
cilve-i hüsni-i tab [‘]	Karakterin/mizacın güzelliğinin cilvesi/nazı.	G.434/8
cilve-i mengüş	Küpenin cilvesi/nazı.	G.326/2
cilve-nümâ-yı şeref-i levh ü kalem	Sayfa ve kalemin şerefine cilve göstereni.	K.17/3

cür 'a-efşân-ı fark-ı mihr	Güneşin üstüne yudum saçan.	G.261/5
cür 'a-keş-i himmet-i yārān	Dostların himmetinden/gayretinden yudum çeken.	G.257/7
çāk çāk-ı hañcer-i zehr-āb-ı fūrkat	Ayrılığın/zehirli/acı suyuna (daldırılmış) hañcerle parça parça (olmuş).	G.187/1
çāk çāk-ı tīg-ı hicrān	Ayrılık kılıcıyla parça parça (olmuş).	G.71/4
çehre-fürüz-ı cüy-ı şirişk-i nedāmet	Pişmanlık gözyaşının nehrinin yüzünü aydınlatan.	G.292/6
çehre-i zerd fām-ı eyyām	Günlerin/zamanın sarı renkli/solgun yüzü.	K.24/6
çehre-sāyī-i nükte-gūyān	İnce anlamlı söz söyleyenlerin yüzü eskimiş olanı.	K.21/36
çemen-ārā-yı cevāb-ı tāze	Taze/yeni cevabın yeşillik/bahçe süsleyeni.	G.392/7
çevgān-bāz-ı nāz	Nazın/cilvenin ucu eğri cirit sopasıyla oynayan.	G.347/2
dāmen-ālūdegān-ı āşām	Suçlara/günahlara eteği bulaşmışlar.	K.22/21
dāne-süz-ı hirmen-i hāl-i tebāh	Tükenmiş benin harmanındaki taneyi yakan.	G.118/3
defīne-güşā-yı 'irfān	Bilgi/olgunluk definesini açan.	G.155/7
deryūzekār-ı cür 'a-i ka 'sü'l-kirām	Soyluların şarap dolu bardağının yudumunun dilenciliği.	G.33/2
dest-i müjgān	Kirpiklerin eli.	G.72/2
dest-i nesīm-i iķbāl	Mutluluk/talih esintisinin eli.	K.18/3
dest-i tıfl-ı ümīd	Ümit çocuğunun eli.	G.172/6
dıdebān-ı ma 'nā	Anlaman gözcüsü/bekçisi.	K.21/48
dihgān-ı kişt-zār-ı cihān-ı ferāgat	Vazgeçme dünyasındaki ekin tarlasının ekincisi/köylüsü.	G.159/2
dil ü cān-ı zamāne	Zamanın/devrin ruhu ve gönlü.	K.12/90

dil-dāde-i bāğ-ı cemāl-i rūşen	Parlak güzel yüzün bahçesine gönül veren.	G.57/1
dil-figār-ı tîğ-ı ğam	Üzüntü kılıcıyla gönlü yaralı.	G.7/5
dil-i dervîş-i ħursend-i ķanā'at	Kismete razı olmanın tok gözlü dervişinin gönlü.	G.209/5
dil-teşnegān-ı vādī-i pür-süz-ı güftār	Sözün tamamen yanmış vadisinde gönlü susamışlar.	G.168/9
dür-bāş-ı sitem-i tîğ-ı teġāfūl	Anlamamazlıktan gelme kılıcının verdiği eziyetten uzak olma.	G.102/2
duşizegān-ı efkār	Fikirlerin kızıoğlankızları/söylenmemiş sözleri.	K.24/45
düşizegān-ı nazm	Şiirin kızıoğlankızları/söylenmemiş sözleri.	K.15/37
dü-dest-i luţf u kerem	Cömertlik ve lütfun iki eli.	K.23/61
düz-d-i çeşm	Göz hırsız.	G.154/2
ebkār-ı ma'ānī	Anlam bakireleri, yeni anlamlar.	G.191/7
ebkār-ı mażmūn	Nükteli/ince sözün bakireleri.	G.168/6
el-'ateş-senc-i reh-i beytū'l-harām-ı 'ışķ	Aşkın kutsal evinin (Kabe) yolunun ateş tartanı.	G.7/3
elmās-ı sūde-perver-i ma'cūn-ı ħikmet	Bilgi/irfan macununa elmas tozu karıştırmayı seven.	G.292/5
elmās-ı sūde-perver-i terkīb-i merhem	Merhem karışımına elmas tozu sürmeyi seven.	G.185/3
ferzāne-şayyād-ı hümā-şayd-ı ħayāl	Hayaldeki av olan devlet kuşunun bilgili avcısı.	G.153/8
ġamze-i dil-sitān-ı ma'nā	Anlamın gönül alan sevgilisinin/dilberinin yan bakışı.	K.21/23
ġāretger-i dil	Gönül yağmalayan.	G.109/4
ġāretger-i şabr u sūkūn	Sabır ve dinginliğin yağmacısı.	G.437/1
ġarīķ-i baħr-i vişāl	Kavuşma denizinde suya bat-	G.396/4

	muş/boğulmuş.	
ğarîk-i mevc-i baħr-i girye-i bî-iħtiyār	Elde olmadan ağlama denizinin dalgasında boğulmuş.	G.169/4
ğarka-i baħr-i günāh	Günah denizine batmış.	G.145/7
ğarka-i teh-lücce-i günāh	Günahın engin suyunun dibine batmış.	G.320/10
ğavvās-ı yem-i ‘irfān	Bilgi denizinin dalgacı.	G.192/7
gedā-yı maṭbaħ-ı ni ‘met-serā-yı iħsān	Cömertlik nimetinin sarayındaki mutfağın dilencisi/fakiri.	K.23/48
gencūr-ı maħabbet	Muhabbetin hazinedarı.	G.131/7
gerden-i nev-‘arūs-ı güftār	Sözün yeni gelininin boynu.	K.24/44
gīsū-yı ümīd-i meded	Yardım ümidinin omuza dökülen saçı.	G.87/6
güft ü şinīd-i çeşm-i süħan	Söz gözünün konuşma ve işitmesi.	G.101/7
güft ü şinīd-i ğamze-i mest	Mest olmuş yan bakışını işitme ve konuşması.	G.68/3
güher-pīrā-yı faħr-ı silk-i evlād	Çocukların sırasıyla övünmenin cevher süsleyeni.	K.19/15
gül-çin-i nihāl-i çemen-i ħamd ü senā	Şükür ve övgü çimenliğindeki/ bahçesindeki fidandan gül deren.	K.14/4
güşāde-ħāṭır-ı feyz-i nesīm-i ruḫşat	İznin hafif rüzgarının bolluğundan gönlü rahat.	G.56/2
ħ ^v āce-i bāzār-ı belāğat	Etkili, güzel ve yerinde söz söyleme pazarının/ çarşısının hocası/tüccarı.	G.296/3
ħ ^v āce-i bāzār-ı ğam	Üzüntü pazarının tüccarı.	G.145/2
ħ ^v āce-i bāzār-ı ‘irfān	İlim pazarının hocası.	G.73/7
ħalka-be-güş-ı kayd-ı mecāz	Mecazın zincirinin/sınırının kölesi/kulağı halkalısı.	G.115/8
ħalka-be-güş-ı ümīd	Ümidin kulağı küpelisi/kölesi.	G.152/4

hānedān-ı ma‘nā	Anlamın soylu ailesi.	K.21/65
hānmān-sūh̄te-i şabr u sūkūn	Sabır ve tahammül evini/barkını yakmış.	G.391/4
hānmān-sūh̄te-i şabr u şekīb	Sabır ve tahammül evini/barkını yakmış.	G.303/4
hānumān-sūz-ı derūn-ı pūr-ğam	Üzüntü dolu gönül evini yakan.	G.58/7
hātır-ı şad-mūr	Yüz karıncanın gönlü/düşüncesi.	G.407/5
herem-i hacle-nişinān-ı hayāl	Hayalin gelin/gerdek odasında oturan ihtiyarlar.	K.17/78
hod-benān-ı ma‘nā	Anlamın kendi parmak uçları.	K.21/37
hūşe-h̄ız-i feyz	İlim başağını kaldıran.	G.32/7
huşk-mağz-ı elem	Üzüntünün boş kafalı/beyinsizi.	G.138/4
hüsrev-i mülk-i cünūn	Delilik mülkünün/ülkesinin hükümdarı.	G.397/4
hüsrev-i mülk-i ma‘ānī	Anamlar ülkesinin hükümdarı.	K.26/1
hüsrev-i mülk-i sūhan	Güzel söz söyleme mülkünün padişahı.	K.1/18
kaşd-ı neyl-i güher-i genc-i vişāl	Kavuşma hazinesindeki cevhere ulaşma isteği/niyeti.	G.189/5
kaşd-ı şayd-ı sa‘ve-i cān	Canın kuruksallayan kuşunu avlama niyeti/amacı.	G.436/2
keder-i mūm	Mumun kederi/üzüntüsü.	G.281/2
leb-i hamūşī	Sessizlik dudağı/ağzı.	G.152/5
mağrūr-ı hem-‘inānī-i yekrān-ı luṭf	Lütfun/iyiliğin soyu temiz cins atıyla yanyana olan gururlu.	K.15/24
maḥbūb-ı kıyāmet	Kıyametin sevgilisi.	G.36/6
menāb-ı ebrū	Kaşın vekili.	G.365/3
mest-i mey-i mey-kede-i	Bilgi meyhanesindeki şarapla	K.17/66

‘irfân	mest/sarhoş.	
mest-i şüh-meşreb-i bezm-i melâmet	Ayıplama/kınama meclisindeki işveli/oynak karakterli sarhoş.	G.297/3
meşşâta-i ebkâr-ı ma‘ânî	Anlamların kızıoğlankız gelinini süsleyen.	K.14/53
mevc-âşinâ-yı dîde-i deryâ-feşân	Coşkun denizin gözündeki dalgaları tanıyan/iyi yüzücüsü.	G.291/2
mevc-hîz-i melâmet	Ayıplamanın dalga kaldıranı.	G.152/1
mîzbân-ı ma‘nâ	Anlamın ev sahibi.	K.21/29
müjgân-ı kîne-sâz	Kin tutan kirpik.	G.111/2
müretteb-leşker-i encüm	Yıldızların düzenli/sıralı askerleri.	G.237/5
mürtehen-i rûzgâr	Zamanın rehin aldığı.	K.27/8
mürtehen-i şad-mihên-i rûzgâr	Zamanın yüzlerce sıkıntısının rehin olarak alınması.	K.27/1
müşkil-pesend-i şad-şuver-i deyr-i ma‘nî	Anlam dünyasında/meyhanesinde yüz suretli güç beğenen.	K.15/38
nâ-kesân-ı ma‘nâ	Anlamın cimrileri/alçakları.	K.21/89
nağş-bend-i beyt-i ma‘mûr-ı ma‘ânî	Anlamların mamur/bayındır evinin nakkaşı /sanatkârı.	G.270/9
nâmûs-ı keşân-ı revîş-i hûb-ı kıyâmet	Kıyamet güzelinin gidişinin çeken nizamı/edebi.	G.36/5
nazar-sûz-ı temâşâ-yı derûn-ı revzen	Pencereden içeriyi seyrederek gözünü yakan.	G.57/4
nemed-bâf-ı delğ-i tecrîd	Soyutlanma/inzivaya çekilme hırkasının keçesini dokuyan.	G.318/10
nemed-püş-ı fenâ	Ölüm keçesini/hırkasını giyen.	G.400/7
nemed-püş-ı ferâğ	Kurtulmanın keçeden yapılmış aba giyeni (dervişi).	G.380/4
nemek-feşân-ı taḥammül	Tahammüle/sabra tuz serpen.	G.152/5

nergis-i mest	Sarhoş nergis, sevgilinin mest eden gözleri.	K.10/77
nev- 'arūsân-ı ma 'ânî	Manâların yeni gelinleri.	G.103/8
nev- 'arūs-ı gül	Gülün yeni gelin hali/gonca.	G.16/5
nev-civân-ı ma 'nâ	Anlamın yeni yetmesi/genç delikanlısı.	K.21/93
ney-i nālân	Ağlayan ney.	G.24/6
nezzâre-pâş-ı şeş-cihet-i deşt-i hayret	Hayret /şaşkılık çölünde altı yönüne bakıp dağıtan.	G.187/2
nigâ(e)h-ı(i) 'özü-ğ'âh	Af dileyen bakış.	G.4/5, G.111/5
nīm-ğarğa-i girdâb-ı baħr-i ħirmân	Mahrumluk denizindeki girdapta yarıya kadar batmış.	K.23/62
pâdişâh-ı cihân-ı ma 'nâ	Anlam dünyasının padişahı.	K.21/47
pâsbân-ı ma 'nâ	Anlamın bekçisi.	K.21/100
pehlevân-ı ma 'nâ	Anlamın yiğidi/merdi.	K.21/3
perniyân-pūş-ı ümîd	Ümidin ipekten dokunmuş kumaşını örten/giyen	G.195/6
peyk-i devân-ı ma 'nâ	Anlamın koşan habercisi.	K.21/25
peyk-i fikr-i felek-neverd	Feleği/gökyüzünü gezen fikrin habercisi.	K.21/39
peyk-i mübârek-ğadem-i rûzgâr	Zamanın mübarek adımının habercisi.	K.4/2
rûĥ-ı şânî	İkinci ruh.	G.191/6
rû-şinâs-ı şehri-i nazm	Şiir şehriyi tanıyan/bilen.	G.122/10
şaf-der-i ma 'nâ	Anlam saflarını yaran yiğit.	K.13/32
şâĥib-kırân-ı ma 'nâ	Anlamda her zaman başarı/üstünlük kazanan.	K.21/1
şandalî-nişîn-i sūĥan	Söz sandalyesinde/iskemlesinde oturan.	K.21/3

sîne-i efkâr	Düşüncelerin bağı/sinesi.	G.249/2
şâhid-i ‘unfûvân-ı ma‘nâ	Anlamın gençlik zamanının şahidi/tanığı.	K.21/95
şâh-süvâr-ı belâgat	Etkili, güzel ve yerinde söz söylemenin usta(sı) binicisi.	G.253/7
tarf-ı zânû	Dizin bakışı.	G.369/4
üftâde-i çah-ı zenehdân	Çene çukuruna düşmüş.	G.120/4, G.430/12
yâr-i cân-ı ma‘nâ	Anlamın canının sevgilisi.	K.21/101
yed ü ma‘nâ-ı kırân-ı ma‘nâ	Anlamın elini ve anlamını birleştiren.	K.21/42
zâde-i tab‘-ı tutuk-perver-i efkâr	Fikirlerin örtü/perde seven karakterinin çocuğu.	G.239/6/

3.2. Benzetilen Açısından Canlı Yönelimli Alışılmamış Bağdaştırmalar

Mezâkî divanında benzetilenin yönü olarak insan dışındaki canlılara ait maddi ve manevi unsurların benzetilen yönünde belirleyici olarak kullanıldığı pek çok terkip bulunmaktadır.

Örneğin “âhû-yı devlet: Devlet/saadet ceylanı” şeklinde insan dışı bir canlı olan ahu kelimesi soyut bir kavram olan devlet ile bir arada kullanılmıştır. Ya da “eşheb-i tab‘: Karakterin/mizacın beyaz atı” şeklinde insan dışı canlılar benzetilen yönünde belirleyici olduğu kullanımlar bulunmaktadır.

Divanda canlı yönelimli alışılmamış bağdaştırmalar sınıfına benzetilenin yönünün hem insan hem de insan-dışı canlıları kapsayabildiği durumlar da dahil edilmiştir.

Örneğin “çeşm-i darîr-i ahterân: Yıldızların kör gözü” terkinde “çeşm-i darîr: Kör göz” terkihi insanları da kapsayan canlı yönelimli alışılmamış bağdaştırmaların bir parçası olarak kullanılmıştır.

Divanda benzetilen açısından canlı yönelimli pek çok alışılmamış bağdaştırma bulunmaktadır. Söz konusu alışılmamış bağdaştırmalarla ilgili yaptığımız tespitleri tablo şeklinde vermeyi uygun gördük.

Tablo (2) Canlı yönelimli alışılmamış bağdaştırmalar		
Alışılmamış Bağdaştırmalar (İzafet-i İtibariyye)	Günümüz Türkçesi	Divandaki Yeri
ağşān-ı dil-āvīz	Gönül(e) asılan dallar.	K.8/82
āhuvān-ı remān-ı ma‘nā	Anlamın ürken/ürkek ceylanları.	K.21/78
āhū-yı devlet	Devlet/saadet ceylanı.	K.23/42
āhū-yı remīde-i şayyād-ı ārzū	Arzu avcısından korkan/ürken ceylan	G.84/4
‘andelīb-i şu‘le-āvāz	Alev ateşi sesli bülbül.	G.122/2
‘ankā-şikār-ı ‘işve	İşvenin/cilvenin anka kuşunu avlayan.	G.346/4
‘ayn-ı vefā	Vefa gözü/kaynağı.	G.208/5
bāl ü per-i himmet	Çabanın/gayretin kolu/kanadı.	G.161/6
bāl ü per-i şevk-i dil-i pāk	Temiz gönül hevesinin kolu ve kanadı.	G.231/8
bāl-i şehbāz-ı ‘aql-ı derrāk	İyi anlayan akıl doğanının/şahininin kanadı.	K.21/64
buğatü’t-ṭayr-ı şahn-ı ‘ālem	Dünya sahnesinde âsi kuş.	K.8/4
bülbül-i āşiyān-ı ma‘nā	Anlam yuvasının bülbülü.	K.21/7
bülbül-i bāğ-ı gam	Üzüntü bağının bülbülü.	G.43/1
bülbül-i bāğ-ı sūhān	Söz bahçesinin bülbülü.	G.275/5
bülbül-i destān-zen-i vaḥdet	Birliğin hilekâr bülbülü.	K.2/4
bülbül-i ṭab‘-ı şūh-ḫıṭrat	İşveli/cilveli mizaclı/yaratılışlı bülbül.	K.24/27
cān-ı ma‘nā	Anlamın canı/ruhu.	K.21/4
cuğd-ı miḥnet	Eziyet/dert baykuşu.	K.13/11
çeşm-i baḥt	Talihin/bahtın gözü.	K.18/57
çeşm-i ḍarīr-i aḥterān	Yıldızların kör gözü.	K.26/18

çeşm-i emel	Arzu/heves gözü.	G.176/5
çeşm-i ezhâr-ı çemen	Çimenlikteki/bahçedeki çiçeklerin gözü.	G.370/4
çeşm-i mihr ü meh	Güneş ve ayın gözü.	K.9/14
çeşm-i nergis	Nergisin gözü.	G.173/2
dehân-ı ma'nâ	Anlamın ağzı.	K.21/35
dendân-ı hasret	Hasret dişi.	G.57/5
dîde-i mihr-i ziyâ-güster	Işık yayan güneşin gözü.	G.417/3
dîde-i rûşen-i mihr	Güneşin parlak/aydınlık gözü.	K.18/44
dîv-i sefid	Beyaz dev.	K.18/39
eblağ-ı çarh	Feleğin alaca atı.	G.266/2
eblağ-ı çarh-ı berîn	Yüce feleğin alaca atı.	G.432/4
esed-i bîşe-i şıdk	Doğruluk ormanındaki arslan.	G.150/8
eşheb-i tab'	Karakterin/mizacın beyaz atı.	K.13/42, G.183/7, G.350/7
eşheb-i tab' -ı Mezâkî	Mezâkî'nin karakterinin/mizacının beyaz atı.	G.391/5
ğazâl-i âfitâb	Güneş ahusu/ceylanı.	G.411/2
ğazâl-i mihr	Güneş ahusu/ceylanı.	K.8/15, G.181/5
ğonce-i bâğ-ı hüner	Hüner bahçesindeki gonca	K.28/8
ğonce-i nev-gül-bün-i ma'nâ	Anlamın yeni gül fidanının goncası.	G.402/5
güş-ı devrân	Dünyanın/devrin kulağı.	K.23/32
güş-ı dil	Gönül kulağı.	G.202/3, G.158/1, G.282/5
güş-ı felek-gerdân	Dönen feleğin kulağı.	K.9/13

gūş-ı ğaflet-zede-i mest	Sarhoşun gaflete düşmüş kulağı.	K.18/20
gūş-ı hilāl	Hilalin kulağı.	K.8/106
gūş-ı ker-i gerdūn	Feleğin/talihin sağır kulağı.	G.355/7
gūlbūn-i būstān-ı cūd u kerem	Cömertlik ve el açıklığı bahçesinin gül kökü.	K.5/13
gūl-ğonce-i destār-ı ser-i mihr ü vefā	Sevgi ve dostluk/vefanın başındaki sarığın /tülbentin gül goncası.	K.14/50
gūl-ğonce-i iḳbāl-i gūlistān-ı zamāne	Zamanın/devrin gül bahçesindeki saadetin/ mutluluğun gül goncası.	K.12/68
ḥar-mühre-i güftār-ı a‘dā	Düşmanların sözünün katırboncuğu.	G.380/7
ḥūn-ı reşk-i gevher-i nā-yāb	Bulunmaz cevherin kıskançlığının kanı.	G.377/7
istilā-yı ḥayret	Hayret/şaşkınlık istilası	G.54/4
ḳamet-i endīşe	Düşüncenin boyu.	K.17/75
ḳāmet-i şāhid-i mazmūn	İnce/anamlı sözün güzeli- nin/dilberinin boyu.	K.17/16
ḳatār-ı üştūr-i ser-mest	Sarhoş deve dizisi/kervanı.	K.8/34
kemīne-eşheb-i ṭab‘	Karakterin/mizacın aciz/zavallı kır atı.	G.375/7
ḳurbān-ı ser-i şem‘-i şe- bistān-ı teğāfūl	Tegafül/bilmezden gelme yatak odasındaki mumun ucundaki kurban.	G.288/6
kūmeyt-i eşk-i gūl-gūn	Gül renkli gözyaşının doru atı.	G.28/4
kūmeyt-i ḥāme	Kalemin doru atı.	G.253/7
kūmeyt-i ḥāme-i ma‘nā- neverd	Anlam dünyasında dolaşan kalemin doru atı.	G.248/9
kūmeyt-i kilk-i ṭab‘-ı tiz-rev	Çabuk yürüyüştü karakterli kamış kalemin doru atı.	G.209/11
kūmeyt-i ṭab	Mizacın/karakterin doru atı.	G.168/7
lāne-gīr-i gūşe-i ṭaḳ-ı bū- lend-i fitne	Fitne çıkararak yüksek kubbenin köşe- sinde yuva tutan.	G.75/4

melâ'in-tu'me-i şemşir-i pūlād	Çelik kılıcın lanetlileri yemesi.	K.19/10
merdüm-i dü-çeşm-i dil ü cān-ı 'āşıkān	Âşıkların gönüllerinin ve canlarının iki gözünün bebeği.	G.116/2
merg-i nā-mihribān	Şefkatsiz ölü.	K.7/29
meşām-ı bülbül	Bülbülün burnu.	G.399/2
mevc-ḥiz-i fitne	Fitne dalgasında sıçrayan.	G.115/7
mīve-i her naḥl-i berūmend-i firīb	Aldatan her taze hurma meyvesi.	G.25/4
murğ-ı sebaḡ-ḥ ^v ān-ı şubḡ	Sabahın ders okuyan kuşu.	G.45/4
mūy-ı noḡsān-ı ḡalem	Kalemin eksik kılı.	K.13/36
müḥr-i leb-i fiḡān-ı dil-i nā-şabūr	Çok sabırsız gönlün ağlayan dudağının ağzı.	G.84/6
naḥl-i emel	Arzunun hurma ağacı.	G.238/5
naḥl-i fitne	Fitne saçan hurma ağacı.	G.77/4
nergis-i mestāne	Baygın/mahmur nergis.	G.183/2
nergis-i nīm-ḥ ^v āb-ı işve	Cilvenin/nazın yarı uykulu/mahmur nergisi.	G.388/6
pāy-ı ümmīd	Ümidin ayağı	G.195/7
pençe-i pindār	Böbürlenme/sanma pençesi.	G.404/2
raḡş-ı ṭab'	Karakterin/mizacın gösterişli/güzel atı.	G.235/5
reg-i berḡ-i cihān-ı ma'nā	Anlam dünyasının şimşeğinin damarı.	K.21/20
rem-ḡurde-i şayyād-ı ḡazā	Kaza/kader avcısından ürken/korkan	G.200/6
şayd-ı bebr-i beyān-ı ma'nā	Anlamin kaplanının avı. Bebr-i beyan: Birçok yırtıcı hayvandan daha güçlü ve vahşi olduğu rivayet edilen efsanevî bir cins kaplan.	K.21/38
ser-pençe-i mihr-i felek	Felekteki/gökyüzündeki güneşin pençesinin ucu.	G.430/3

şımāh-ı dil	Gönül kulağı.	G.417/6
şeh-per-i kudsiyân-ı ma'nā	Anlam meleklerinin kanatlarındaki en uzun tüy.	K.21/64
şîr-i jiyân-ı bişe-i şabr u şekîb	Tahammül ve sabır ormanının kükreyen aslanı.	G.22/7
şîr-i mest-i çîre	Kahraman sarhoş arslan.	G.35/1
tevsen-i ümmîd	Ümidin dik başlı atı.	G.50/3
üstühvân-ı ma'nā	Anlamın kemiği.	K.21/85
zebân-ı hâme-i mu'ciz-dem	Mucize nefesli kalemin dili.	G.256/7

3.3. Benzetilen Açısından Cansız Yönelimli Alışılmamış Bağdaştırmalar

Mezâkî divanında tespit ettiğimiz alışılmamış bağdaştırmalar arasında en çok kullanılanlar benzetilenin yönü olarak cansız maddi ve manevi unsurların esas alındığı yapılardır.

Örneğin “âyîne-i şevk: Heves/arzu aynası” şeklinde cansız varlık olan “âyîne” kelimesi soyut bir kavram olan “heves” kelimesi ile bir araya gelerek alışılmamış bir bağdaştırma oluşturmuştur.

Bir başka örnekte ise “hamîr-i meh-i bedr: Dolunayın hamuru” şeklinde cansız varlık olan “hamîr: Hamur”un benzetilen yönünde belirleyici olduğu görülmektedir.

Divanda benzetilen açısından cansız yönelimli alışılmamış bağdaştırmaların sayısı oldukça fazladır. Aşağıda söz konusu alışılmamış bağdaştırmalarla ilgili yaptığımız tablo bulunmaktadır.

Alışılmamış Bağdaştırmalar (İzafet-i İtibariyye)	Günümüz Türkçesi	Divandaki Yeri
âb u hâk-i şıdķ u şafâ	Doğruluk ve saflığın toprağı ve suyu.	G.135/1
âb u hevâ-yı işķ	Aşkın havası ve suyu/iklimi.	G.107/1
âfet-i mûr-ı maħabbet	Muhabbet karıncasının/	G.131/6

	belâsı/felaketi.	
âfitâb-ı felek-i cûd	Cömertlik gökyüzünün/feleğinin güneşi.	K.13/22
âlâyiş-i dāmān-ı zamāne	Zamanın/devrin eteğinin tantanası /gösterişi.	K.12/45
‘alem-i kırbān-ı ma‘nā	Anlam kervanının nişanı/alâmeti.	K.21/52
āmāde-i şiryān-ı ‘adū	Düşmanın atardamarının hazır olması.	K.29/54
ārzū-yı feth-i bāb-ı genc-i vaşl-ı yār	Sevgiliye kavuşma hazinesinin kapısını açma arzusu/hevesi.	G.254/4
ārzū-yı sūde-i elmās	Elmas sürülmüş arzu/heves.	G.42/5
āsitān-ı ma‘nā	Anlam eşiği.	K.21/36
āteş-dimāğ-ı dāğ	Yaranın beyni yakan ateşi.	G.234/2
āteş-endāz-ı miyān-ı ħirmen-i ħüzn ü melāl	Üzüntü ve sıkıntı harmanı arasında ateş saçan.	K.6/11
āteşin-tennūr-ı kıalb-i şu‘le-bār	Alev saçan kalbin ateşli fırını.	G.339/4
āvīhte-i kūşe-i dāmān-ı şabā	Gün doğusundan esen hafif ve tatlı rüzgarın eteğinin köşesine asılmış.	G.200/5
āyinedān-ı ma‘nā	Anlamın ayna mahfazası.	K.21/21
āyine-i şevk	Heves/arzu aynası.	G. 389/8
āyine-i zāmīr-i ħarīfān-ı bezm-i mey	Şarap meclisindeki sohbet arkadaşlarının gönül aynası.	G.420/4
bāde-i bī-elem	Elemsiz/kedersiz şarap.	K.24/17
bāde-i nazm	Şiirin şarabı.	K.12/84
bāde-i nüh-cām-ı felek	Feleğin dokuz kadehindeki şarap.	G.265/3
bād-ı nesīm-i kerem	Cömertliğin hafif rüzgarı.	K.18/75
bād-ı şabā-yı himem-i dilkeş	Gönül çeken/cezbeden emeklerin sabah rüzgarı.	K.27/32

bādî-i hamyāze-i āgūş-ı ümmîd-i vişāl	Kavuşma ümidinin kucağında esneme sebebi.	G.122/4
bāğ-ı sūhan	Söz bahçesi.	G.362/7
bahā-yı le'āl-i güftār	Söz incilerinin değeri/kıymeti.	K.25/34
baħr-i 'atā	Bahşış/ihsan denizi.	K.20/13
baħr-i belā	Bela/felaket denizi.	T.1/4
baħr-i endīşe	Düşünce denizi.	G.14/7
baħr-i fūrkat	Ayrılık denizi.	G.132/4
baħr-i 'irfān	Bilgi denizi.	G.5/7
baħr-i kerem	Cömertlik denizi.	K.12/36
baħr-i medħ	Övgü/övme denizi.	K.21/81
baħr-i muħīṭ-ı girye	Ağlamanın/gözyaşının okyanu- su/büyük denizi.	G.283/6
baħr-i mülk-i 'ışk	Aşk mülkünün/ülkesinin denizi.	G.213/6
baħr-i şāfī	Saflık denizi.	G.271/1
baħr-i sūhan	Söz denizi.	G.1/3
baħt-ı çemen	Çimenliğin/bahçenin bahtı/talihi.	G.428/5
baħt-ı ħ ^v āb-ālūd	Uyku bastırmış/sönmüş talih.	G.186/6
bālīn-i tesellī:	Teselli yastığı.	G.404/6
bār-ı reşk-i kıdd-i bālā-yı sütūn-ı mermer	Mermer sütununun yüksek boyunun kıskançlık yükü.	K.6/10
bāriķa-i 'ışk	Aşk şimşegi/yıldırım parıltısı.	G.182/1
bāzār-ı ehl-i 'irfān	Bilgi/kültür sahiplerinin paza- rını/ortamı.	G.266/7
bāzār-ı rızā	Hoşnutluk pazarı.	K.12/27
bāzāryān-ı sūķ-ı ğam	Üzüntü pazarının ürünleri.	G.155/6
berķ-ı cihān-gīr-i himmet	Gayretin/çabanın dünyayı tutan şim- şegi.	K.15/15

berķ-ı ħirmen-i Şabr u ķarār	Sabır ve ölçölülük harmanının ŐimŐeĝi.	G.128/6
berķ-ı yakīn-i ħirmen-i evhām	KuŐkular/kuruntular harmanının yakınındaki ŐimŐek.	K.15/21
berķ-ı ħirmen-sūz-ı ħırŐ u āz	Öfke ve aĝgözlölüğün harman yakan ŐimŐeĝi/yıldırımı.	G.344/5
berķ-ı nigāh	Bakış/nazar ŐimŐeĝi.	G.74/2
ber-zede-dāmān-ı ĝayret	Gayretin toplanmıŐ eteĝi.	K.15/30
beyt-i ķalb-i vīrān	Yıkık/harap kalp evi.	K.23/59
beyt-i ma‘mūr-ı sūĥan	Sözün mamur evi.	G.265/10
bezm-i ma‘nā	Anlam meclisi/ālemi.	K.22/45, G.321/5
bezm-i rūĥāniyān-ı ma‘nā	Anlamın ruhani meleklerinin meclisi.	K.21/27
biĥār-ı ĝirye-i ‘uŐŐāk	ĀŐıkların aĝlama/gözyaşı denizleri.	K.23/4
bikr-i fikr	Düşünce el deĝmemiŐi/özgünlüĝü.	K.17/67
bikr-i fikr-i ĥacle-i ifhām	Anlatmanın/bildirminin gelin odasında /gerdeĝinde ilk olarak söylenen fikir.	K.15/37
bikr-i ma‘nā	Anlamın el deĝmemiŐi/yepyenisi.	G.400/8
bīm-i baĥr-i yār	Sevgili denizinin korkusu/tehlikesi.	G.171/5
bīniŐ-fezā-yı merdüm-i ķeŐm-i baŐiret	AnlayıŐ/sezgi göz bebeĝinin görüŐünü artıran.	G.292/4
bisāt-ı cilvegāh-ı ferş-i ‘iŐķ	AŞk zemininin/yerinin cilve/işve yerindeki yayĝı/örtü.	G.398/9
bīŐezār-ı Őavlet	Őiddetli hücum ormanı.	G.171/3
bīvegān-ı naĝm	Şiirin dul kadınları, daha önce kullanılmıŐ mazmunlar.	G.191/7
būy-ı gül-i mazmūn	Sanatlı ince söz gülnün kokusu.	G.102/12

būy-1 hūlk	Huy/karakter mizaç kokusu.	K.18/72
būy-1 inbisāt	Gönül açıklığı/ferahlık kokusu.	G.436/4
būy-1 şafā	Neşe/huzur kokusu.	K.13/7
būy-1 vefā	Vefa kokusu.	G.64/4
būrqa‘ -i duħter-i rez	Üzümün kızının/şarabın örtü- sü/peçesi.	G.244/3
cām-1 ṭab‘	Karakter/huy kadehi.	G.49/6
cevheri-i dükān-ı ma‘nā	Anlamın kuyumcu dükkânı.	K.21/74
cilvegāh-1 bütān-ı ma‘nā	Anlam güzellerinin cilve yeri.	K.21/15
cilvegāh-1 kümeyt-i efkār	Fikirlerin doru atının cilve yeri.	K.21/32
cūy-1 ‘adālet	Adalet ırmağı/nehri.	K.8/19
cūy-1 eşk-i ter	Taze gözyaşı ırmağı/nehri.	G.191/2
cūy-1 fenā-yı ‘ālem	Dünya (denen) ölüm ırmağı/nehri.	G.141/3
cūy-1 himmet	Gayret/lütuf ırmağı/nehri.	K.20/16
cūy-1 istiğnā	Aza kanaat etme ırmağı/nehri.	G.8/4
cūy-1 ümmīd	Ümit ırmağı/nehri.	K.18/11
çāk-1 girībān-ı şubħ	Sabahın yaka yırtması, güneşin doğması.	G.45/2, G.46/3
çāk-1 girībān-ı zamāne	Zamanın/devrin yaka yırtmacı/yırtığı.	K.12/23
çerāğ-1 genc-i ḥasret	Özlem hazinesinin fitili/mumu.	G.73/5
çerāğ-1 ḥüsn	Güzellik kandili.	G.395/5
çerāğ-1 şem‘-i şebistān-ı bezm-i mey	Şarap meclisinin yatak odasındaki mumun aydınlığı.	G.420/2
çeşme-i gülzār-ı neşā	Sevinç/mutluluk gül bahçesindeki çeşme.	K.18/11
çeşme-i zühd	Sofuluk pınarı.	K.8/61
çeşmesār-ı bāğ-ı nazm-ı ābdār	Güzel/nükteli şiirin bahçesinde çeş- mesi bol olan yer.	G.168/9

çevgân-ı hikmet-i bârî	Allah'ın hikmetinin/gayretinin bastonu/değneği.	K.25/39
dağdağa-i tâli'-i ümîd	Ümidin talihinin gürültüsü/patırtısı.	G.325/4
dâğ-ı derûn-ı gönçe-i şebnem	Çiy goncasının içindeki yara.	G.115/3
dâğ-ı reşk-i zamân-ı pîşîn	Önceki/evvel zamanın kıskançlık yararı.	K.22/20
dâğ-ı sîne-i efkâr	Düşüncenin/derdin bağrındaki yara.	G.186/5
dâmân-ı çarh	Feleğin/gökyüzünün eteği.	G.254/7
dâmân-ı felek	Feleğin/göğün eteği.	G.166/4
dâmân-ı nâz-ı şu'le-fürûz-ı niyâz	Yalvarmanın alev aydınlatan naz eteği.	G.101/4
dâmân-ı nigâh	Bakış eteği.	G.308/5
dâmân-ı şad-âşüb-ı kıyâmet	Kıyametin yüz kargaşa eteği.	G.36/1
dâmen-i âmâl	Ümitlerin/isteklerin eteği.	K.11/18
dâmen-i duhter-i rez	Üzüm kızının/şarabın eteği.	G.88/1
dâmen-i evşâf	Niteliklerin/özelliklerin eteği.	K.8/99
dâmen-i kevn ü mekân	Varlığın/kâinatın eteği.	K.26/20
dâmen-i medh-i şafâ-bahş	Huzur/safa veren övgünün eteği.	K.17/59
dâmen-i sâyebân-ı ma'nâ	Anlam gölgeliğinin eteği.	K.21/6
dâmen-i ümmîd	Ümit eteği	G.50/5
dâmen-i vaşl	Kavuşma eteği.	K.14/65
dâmen-i vuşlat	Kavuşma eteği.	G.299/6
dâne-i dâm-ı ser-i gîsü-yı dü-tâ	Bükülmüş/iki kat saç örgüsünün ucundaki tuzağın tanesi/yemi.	K.14/61
dâne-i top-ı ğam	Üzüntü/keder topunun tanesi/güllesi.	G.209/6
dârü'l-mülk-i nazm	Şiirin başkenti.	G.1/7
debistân-ı ma'ânî	Manâlar/anamlar okulu.	G.121/9

dem-i dil-düzî-i peykân-ı sihâm	Okların ucundaki sivri demirin gönlü delme zamanı.	K.13/33
der-i dâniş-serâ-yı iclâl	Büyükülüğün/kudretin bilgi sarayının kapısı.	K.21/49
derîde-i ser-pençe-i sitem	Acının pençe ucundaki yırtık.	G.55/3
ders-i mekteb-i hayret	Hayret okulundaki ders.	G.95/6
deryâ-yı ‘irfân	Bilgi denizi.	G.14/7, K.8/98
deste-çûp-ı şübân-ı ma‘nâ	Anlam gençlerinin/delikanlılarının değneği/sopası.	K.21/91
dūd-ı derūn	Gönül dumanı.	K.8/40
dūd-ı dil	Gönül dumanı, yürekten çıkan ah.	K.1/6
duhân-ı ma‘nâ	Anlamın dumanı.	K.21/84
dūzaḥ-fürūz-ı ḥasret	Hasretin cehennem aydınlatanı.	G.211/1
dürc-i fikr	Düşünce sandığı/kutusu.	K.8/101
dür-i pāk-i kelām	Sözün temiz incisi.	K.8/64
dür-i silk-i ma‘ânî	Anamlar dizisinin/ipliğinin incisi.	G.390/7
dür-i tabakçe-i da‘vâ-yı zühhd	Kendini ibadete verme davasının küçük tabaktaki incisi.	G.293/4
emvâc-ı sirişk-i dîde-deryâ	Deniz gibi gözyaşı dalgaları.	G.202/4
erguvân-ı ma‘nâ	Anlamın erguvanı.	K.21/10
ervâḥ-ı süḥan	Sözün ruhları/cevherleri.	K.1/24, K.17/77
eyvân-ı şipih	Gökyüzü köşkü.	G.176/5
ferş-i zılâl	Gölgelerden döşeme/yaygı.	K.6/4
feyz-i riṭl-ı girân-ı ma‘nâ	Anlamın ağır ve dolu kadehinin bolluğu.	K.21/75
firâz-ı küh-ı Ḳâf-ı ma‘nî	Anlamın Kaf dağının tepesi.	G.168/3
fitrāk-ı şayyâd-ı ḥayâl	Hayal avcısının terki kayışı.	G.437/11

fürûğ-ı berç-ı maḥabbet	Muhabbet şimşeğinin ışığı.	G.17/10
ğayret-efrüz-ı derûn-ı yem ü kân	Maden ve denizin derinliği (kadar çok) çabanın aydınlığı.	K.2/42
germî-i şu‘le-sân-ı ma‘nâ	Anlamın alevi andıran sıcaklığı.	K.21/76
gird-bâd-ı nâle-i gerdün- zemîn	Feleği/dünyayı yerle bir eden inleme- nin siddetli rüzgarı/fırtınası.	G.340/3
giriḅân-ı taḥammül	Tahammül elbisesinin yakası.	G.41/3
giriḅân-ı teğâfûl	Tegafûl/bilmezden gelme yakası.	G.288/2
giriḅ-beste-i ḥabâb	Su üzerindeki hava kabarcıklarını düğümlenme.	G.359/6
ğubâr-ı dergeh-i devlet- nişân	Devlet makamının tozu/toprağı.	K.26/17
ğubâr-ı der-i ḳadr u rif‘at	Yücelik ve kıymet/değer kapısının tozu.	K.15/52
ğubâr-ı dîde-i ḥürşid	Güneşin gözündeki toz.	K.8/54
ğurfe-i mînâ-yı ḥabâb-ı mey-i nâb	Katıksız şarabın üzerindeki kabarcı- ğın şişedeki köşkü.	G.23/3
ğurre-efrüz-ı ruḥ-ı mâh-ı muḥarrem	Muharrem ayının yanağı aydınlatan ilk gecesi.	K.11/8
güşe-i dāmân-ı çarḥ-ı gerdân	Dönen/devreden feleğin eteğinin kö- şesi.	K.23/33
güşe-i dāmân-ı şubḥ	Sabahın eteğinin köşesi.	G.46/6
güy-ı ser-i fevvâre-i ‘iṣṣ	Aşk fiskiyesinin başındaki yuvarlak şey/top.	G.177/4
güher-i silk-i mezâyâ-yı sühân	Sözün üstün vasıflarının ipliğindeki cevher.	G.406/9
güher-i tâc-ı ser-i ‘irfân	Bilginin/kültürün başındaki tacın cev- heri.	G.265/8
gül-âb-ı kelimât	Kelimelerin gül suyu.	K.14/46
gülbün-i ta‘bîr-i nazm-ı	Yeni tarz şiirin açıklamasının gül bi-	G.140/6

nev-zemîn	ten yeri.	
gül-sitân-ı sühan	Sözün gül bahçesi.	G.311/8
gül-sitân-pîrâ-yı bâğ-ı kün-fe-kân	Kün-fekân (Ol deyince hemen oluverir) bahçesindeki gül süsü.	G.60/3
gülşen-i idrâk	Anlayışın/zihnin gül bahçesi.	G.156/14
gülşen-i nazm	Şiirin gül bahçesi.	G.120/7
haclegeh-i ebkâr	Bakirelerin/yeni fikirlerin gelin odası.	K.18/94
halka-i silsile-i gerden-i Rûhü'l-Kudsî	İlahi gerçeği kavrayan ruhun boyundaki zincirin halkası.	G.156/7
hâme-i rengîn-şarîr-i nağme-perdâz	Şarkı söyleyen güzel gıcırtılı kalem.	G.13/7
hamîr-i meh-i bedr	Dolunayın hamuru.	K.15/22
h ^v ânçe-i nazm	Şiirin küçük tepsisi.	K.28/32
hâne-harâb-ı turre	Alına düşen kıvrıkcık saç lülesinin harap/virane olmuş evi.	G.436/7
hâr u has-ı inkâr	İnkâr çalı çırpısı/çerçöpü.	K.18/4
hâr u has-ı şabr u karar	Sabır ve kararlılığın dikenini/çerçöpü.	G.311/3
havz-ı bâğ-ı cinân-ı ma'nâ	Anlam cennetlerindeki bahçenin havuzu.	K.21/28
havz-ı pür-mâ'-i hayât-ı sühan	Sözün hayatla dolu suyunun havuzu.	K.17/74
hazân-ı ma'nâ	Anlamın sonbaharı.	K.21/40
hulle-i perniyân-ı ma'nâ	Anlamın ipekten dokunmuş kumaşından elbise.	K.21/31
iklîm-i sühan	Güzel söz söyleme ülkesi.	G.1/5
iksîr-i sühan	Söz iksiri.	K.14/48
iltifât-ı metâ'-ı ümîd-i 'aşık	Âşığın ümit sermayesinin sözü.	G.9/5
imtidâd-ı ruşsat-ı med-i nigâh	Bakışın uzama izninin uzun sürmesi.	G.267/3

‘inân-ı aşkar-ı çarḥ-ı leked-güster	Tepen/çifte atan feleğin doru atının dizgini.	G.247/5
ḳabā-yı şahid-i nazm	Şiirin şahit elbisesi/cübbesi.	K.8/105
ḳand-i ‘azbü’l-beyân-ı ma‘nâ	Anlamın söylenişinde tatlılık olan şekeri.	K.21/24
kân-ı ma‘nâ	Anlamın madeni.	K.21/13
kâviş-i tişe-i ṭab‘	Karakter/mizâc kazmasıyla kazma.	G.190/9
kâvkâv-ı sinân-ı ma‘nâ	Anlam mızrağının sivri ucu.	K.21/88
kilid-i der-i ârzü-yı dil	Gönlün arzu kapısının kilidi.	G.101/6
kilid-i kilik-i Mezâkî	Mezaki'nin kaleminin kilidi.	G.111/7
kilid-i ḳufl-ı sitâre	Yıldız anahtarının kilidi.	G.425/1
kilid-i nâz	Cilve/naz kilidi.	G.388/3
kilid-i nazâr-ı endîşe	Düşünce bakışının kilidi.	K.18/89
kilid-i tâḳat-ı ḳufl-ı der-i âh u fiğân	Ah ve feryat kapısının kuvvet kilidi.	G.21/6
kilik-i benân-nişest-i ḳavî-dest-i himmet	Gayretin güçlü elindeki parmaklara oturmuş kamış kalem.	K.15/9
ḳufl-ı dür-i gencîne-i pinhân-ı zamâne	Zamanın/devrin gizli hazinesindeki incinin kilidi.	K.12/81
kuḥl-ı cilâ-yı dîde-i eyyâm	Zamanın/devrin gözündeki göz sürmesi.	K.15/52
lâne-i şahsâr-ı ‘ışḳ	Aşkın ağaçlığındaki yuva.	G.172/6
levḥ-ı sîne	Göğüs levhası.	G.151/3
lücce-ḥîz-i taḥayyür	Hayret/şaşkınlık engin suyunun coşkunluğu.	G.262/4
lü’lü’-yi âbdâr-ı sūḥan	Sözün nükteli/güzel incisi.	G.115/9
ma‘cün-ı girişme	Naz macunu.	G.25/3
mağlata-i pîr-zen-i rûzgâr	Zamanın kocakarısının saçma sapan sözleri.	K.27/3

maḥrem-i ebkâr-ı mezâyâ-yı kelâm	Söz meziyetlerinin/hünerlerinin el değmemiş gizlisi/herkese söylenmeyen.	G.296/2
mānend-i şarîr-i kalem-i ṭab'-ı Mezâkî	Mezâkî'nin karakterinin kaleminin cızırtısı gibi.	G.277/7
meh-i āsumān-ı ma'nā	Anlamın gökyüzündeki ayı.	K.21/45
mekân-ı ma'nā	Anlamın mekânı.	K.21/72
merkez-i pergâr-ı sebük-dest-i saḥā	El açıklığına/cömertliğe eli yatkın pergelin merkezi.	K.14/28
mesned-i ḥüsrevân-ı ma'nā	Anlam hükümdarlarının makamı/dayanağı.	K.21/49
metâ'-ı bûd u nebûd-ı ümîd	Ümidin varlığının ve yokluğunun sermayesi.	G.5/5
metâ'-ı mihr ü maḥabbet	Sevgi ve muhabbet sermayesi.	G.128/5, G.266/7
metâ'-ı vuşlat	Kavuşma malı/sermayesi.	G.284/6
meydân-ı süḥan	Söz meydanı.	G.168/7
meydân-ı taḥayyül	Hayal etme meydanı.	K.14/47
mey-i ḥün-ı şafaḫ-ı cām-ı nigûn	Tersine dönmüş kadeh (gibi) şafağın kan (rengi gibi kırmızı) şarabı.	G.438/5
mezra'a-i 'ışḫ	Aşk tarlası/yeri.	G.375/5
miftâḫ-ı maḥabbet	Muhabbet anahtarı/açıcı.	G.294/6
mihr-i pertev-feşân-ı ma'nā	Anlam ışığını saçan güneş.	K.21/12
mir'ât-ı âlem-i cān	Can/ruh âleminin aynası.	K.21/21
mis-i nāçiz-i güftâr	Sözün önemsiz/değersiz bakırı.	K.8/107
mişkât-ı nûr	Nurun hücresi.	G.84/1
mu'âf-nāme-i ehl-i cünûn	Delilik sahiplerine serbest olan şeylerin kitabı.	G.123/5
muḫtezâ-yı rāyiḥa-i kevkeb	Yıldızın kokusunun gereği.	G.62/3

müşgîn-kırâb-ı ebrû	Kaşın mis kokulu kılıç kını.	G.365/5
nāfe-i ümîd	Ümidin güzel kokusu.	G.76/7
nağd-i dil ü cān	Can ve gönül parası/sermayesi.	G.371/7
nağd-i kerem	Cömertlik sermayesi.	K.14/32
nağd-i maḥabbet	Muhabbet/sevgi sermayesi.	G.310/5
nağş-ı ber-âb	Su üzerinde resim.	G.79/2
nağş-ı ḥāme-i ṭab‘	Karakter/mizac kaleminin izi/işlemesi.	K.21/16
nāyire-i ısrār	Israr/ayak direme ateşi.	K.18/16
naẓm-ı ter ü bîḥte-i cevher-i ṭab‘	Mizacın/karakterin cevherinin kalburundan geçirilmiş ve taze/yeni şiir.	K.14/48
nemek-i gerd-i ḥ‘ān-ı ma‘nā	Anlam sofrasındaki toz tuz.	K.21/58
nesīm-i vezān-ı ma‘nā	Anlamın esen hafif rüzgarı/esintisi	K.21/56
niḳāb-ı ṭālī‘-i firūz	Sevinçli/mutlu talihin/bahtın peçesi/örtüsü.	G.307/6
nîş-i ğam	Üzüntü/keder iğnesi.	G.391/1
nuḳl-ı vefā	Vefa mezesi.	G.374/6
nühüfte-büy-ı ḥaḳīḳat	Hakikatin/gerçeğin gizli/saklı kokusu.	G.375/4
nūkheth-i medḥ	Övgü kokusu.	K.14/44
nūkheth-i yek-şembe	Pazar gününün kokusu.	K.13/2
pāye-i nerdübān-ı ma‘nā	Anlam merdiveninin makamı/mertebesi.	K.21/14
peymāne-i ḥasret-keş-i ‘ışḳ	Aşk hasreti çeken şarap kadehi.	G.176/7
pister-i miḥnet	Sıkıntı yatağı/döşeği.	G.340/6
puḥte-i āteş-i ḳanā‘at	Kanaat/yetinme ateşiyle pişmiş.	G.317/5
pür-zaḥm-ı peykān-ı teġāfül	Anlamamazlıktan gelme okunun ucundaki sivri demirin birçok yarası.	G.122/6
rāġ-ı dāġ	Yara bahçesi.	G.234/1

râst-mi' yâr-ı güher-senc-i hayâl-i nazm	Şiir hayalinin cevherini ölçen doğru ayar ölçüsü.	K.17/75
râyet-i fitne	Fitne/karışıklık bayrağı/sancağı.	G.327/3
re'sü'l-mâl-i hasret	Hasret sermayesi.	G.28/2
reşha-i bârân-ı nazm	Şiir yağmurunun damlası.	G.64/7
rîsmân-ı ma'nâ	Anlam ipi/halatı.	K.21/80
rişte-i cân-ı bülbül	Bülbülün can ipliği.	G.264/5
rişte-i lü'lü'-yi kelâm-ı ter	Taze sözün incisinin ipi.	K.4/34
şahn-ı bâğ-ı sîne	Sinedeki/bağırdaki bahçenin ortası.	K.21/10
şaydgâh-ı fikr-i vaşl-ı yâr	Sevgiliye kavuşma düşüncesinin av yeri.	G.218/2
ser-bülend-i pîş-i tâğ-ı fikr-i nâm-ı dil-ber	Sevgilinin adının düşünce kubbesinin önündeki yüceliği.	G.44/6
ser-i iklîl-i kavâfi-i benâm	Parmak ucundaki/meşhur kafiyelerin tacının başı.	K.13/27
şûret-kede-i maşad	Maksadın/amacın biçimi/tarzı.	G.30/3
sübha-i şad dâne-i zerğ ü riyâ	İkiyüzlülük ve dindar görünmenin yüz tane tespiti.	G.153/2
sürmedân-ı ma'nâ	Anlamın sürme hokkası.	K.21/68
şem'-i bezm-i gümân-ı ma'nâ	Anlamın şüphe meclisinin mumu.	K.21/30
ta'na-i âfitâb	Güneşin ayıplaması/kınaması.	G.278/5
tîğ-ı dest-i endîşe	Düşüncenin elindeki kılıç.	K.22/46
tîşe-i kân-ı maḥabbet	Muhabbet madeninin kazması.	G.245/4
'uhde-i kârvân-ı ma'nâ	Anlam kervanının sorumluluğu.	K.21/55
vaşf-ı baḥr-i kerem ü ma'den-i cüd	Cömertlik madeni ve cömertlik deni- zinin niteliği.	K.2/21
vesme-i ebruvân-ı ma'nâ	Anlamın kaşlarının rastığı/sürmesi.	K.21/61
zer-i dârü'l-'ayâr-ı ma'nâ	Anlamın ayarını belirleyen/ayar evin-	K.23/72

	deki altın.	
zevrâk-ı bâdbân-ı ma‘nâ	Anlam yelkeninin sandalı.	K.21/33
zıll-i hayâl	Hayalin gölgesi.	G.151/4
zıll-i ser-i mismâr	Çivi başının gölgesi.	K.18/43
zuhr-ı iftihâr	Gerektiğinde kullanılmak üzere sak- lanan övünç.	G.414/11

Değerlendirme ve Sonuç

Mezâkî divanında alışlagelmiş konuşma veya yazı dilinin mantığına aykırı bir şekilde oluşturulan ve şairin şiir dünyasındaki zenginliğin göstergelerinde biri olarak düşünebileceğimiz alışılmamış bağdaştırmalara dair pek çok kullanım bulunmaktadır. Ahmet Mermer tarafından çalışılan Mezâkî Efendî'nin divanında (Mermer 1991) bulunan 441 gazel, 29 kaside, 9 tarih, bir kıta, bir rubâî, bir müseddes ve 12 müfret tarafımızca incelenmiş ve bu inceleme sonucunda tespit ettiğimiz söz konusu kullanımlarla ilgili şunları söyleyebiliriz.

Çalışmamızda sadece anlama yönelik alışılmamış bağdaştırmalar tespit edilmiştir.

Alışılmamış bağdaştırma olarak niteleyebileceğimiz bir kullanımın alışılmamış bağdaştırma olup olmayacağı veya tam tersi durumlar için belirlenmiş kesin kurallar olmadığı için söz konusu tespitlerin yapılmasında TEBDİZ² sistemi büyük oranda belirleyici olmuştur. Programda hiç geçmeyen ya da nadir geçen terkipler tablolarda yer almıştır.

Mezâkî'nin şiirlerindeki alışılmamış bağdaştırmalar benzetilenin yönü açısından; “benzetilen açısından insan yönelimli alışılmamış bağdaştırmalar”, “benzetilen açısından canlı yönelimli alışılmamış bağdaştırmalar” ve “benzetilen açısından cansız yönelimli alışılmamış bağdaştırmalar” olmak üzere üç başlık altında tespit edilerek tablolar halinde verilmiştir.

Alışılmamış bağdaştırma olarak belirlediğimiz kullanımların beyit içerisindeki kullanımı ile birlikte verilmesi durumunda bu çalışmanın makale formatı sınırlarını aşacağını düşündüğümüz için tablo şeklinde vermenin daha uygun olacağı değerlendirilmiştir.

² Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü. (Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK öncülüğünde pek çok akademisyen tarafından hazırlanan internet tabanlı işlevsel sözlük.)

Alışılmamış bağdaştırma olarak belirlediğimiz kullanımların anlamlandırılmasında beyitlerin anlam bütünlüğü esas alınmıştır.

Sonuç olarak, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Klasik Türk şiirinde yeni bir bakış açısı olarak ortaya çıkan Sebk-i Hindî pek çok bakımdan olduğu gibi şiirde alışılmamış bağdaştırmaların kullanımı bakımından da XVII. yüzyıl şairi Mezâkî üzerinde etkili olmuştur.

Bu bağlamda Mezâkî Efendi'nin pek çok şiirinde konuşma ve yazı dilinin doğal mantığına ve seyrine ters olarak düşünülebilecek alışılmamış bağdaştırma olarak nitelenen kullanımlar bulunmakta, bu da şairin edebi şahsiyetinde Sebk-i Hindî etkisini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- AKSOYAK, İ. Hakkı (2009). “17. yüzyıldan tescilli bir köçek: Behzat”, *Millî Folklor*, Y.21, S.84, s.127-129
- BABACAN, İsrail. (2009). “Sebk-i Hindî Şiirinde Yeni-Orijinal Yapı ve Terkipler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3, İstanbul, s. 29-46.
- BALCI, Umut. (2012). “Şiir Dilinde Sapma ve Alışılmamış Bağdaştırmaların Çevirisi”, *International Journal of Social Science*, Volume 5 Issue 2, p. 43-53
- BİLKAN, A. Fuat (2009). “Sebk-i Hindî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.36., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 253-255
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1986). “Divan Şiiri” *Türk Dili*, C.52, Y. 36, S.415,416,417, s.1-16.
- DEMİREL, Şener. (2009). “XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî-Hikemî Tarz-Mahallileşme”, *Turkish Studies*, Vol. 4/2, s. 246-273
- DİNÇER, Aslıhan (2004). “Âşık Veysel'in Şiirlerinde Alışılmamış Bağdaştırmalar”, *TÜBAR*, XV. s. 231-242
- KUZUBAŞ, Muhammet (2006). “17. yüzyıl şairi Mezâkî'ye göre Lehistan savaşı”, *Turkish Studies*, Vol. 1/2, s. 213-225
- MERMER, Ahmet (1991). “Mezâkî: hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
- MERMER, Ahmet (2013). “Mezaki Süleyman Efendi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 515